

SZÜTS ANDRÁS

Népiirtás Ruandában 1994 április–júliusában

Genocídium, melyet a világ tétlenül nézett

Az ezer domb országának is nevezett, hegységekkel sűrűn tagolt Ruanda egy körülbelül Tiszántúl nagyságú területű kis ország Közép-Afrikában. Alig több mint 10 millió ember lakja, akiket két nagy csoportra lehet osztani. Az ország lakosságának bő egytizedét adják az egykori állattenyésztő tuszik, a lakosság túlnyomó többségét pedig a földműves hutuk. Ruanda gazdasága túlnyomó részt a mezőgazdaságra épül. A törékeny és külföldi segélyektől nagyban függő, a kilencvenes évek elején afrikai viszonylatban a középmezőnyben helyet foglaló gazdaságot teljesen szétzúzta a későbbi polgárháború, amelyet csak igen lassan, nagy erőfeszítések árán sikerült ismét növekedésnek indítani, de stabilnak ma sem nevezhető.

1994 áprilisában egy olyan gyilkos lavina indult el Ruandában, amely alig három hónap alatt becslések szerint 800 ezer – 1 millió ember legyilkolásához vezetett. A ruandai népiirtás végig a nyugati világ szeme előtt zajlott. Nem csak a polgárháborúról, de annak előkészítéséről is sok nyugati vezető pontos ismeretekkel rendelkezett, köztük az Egyesült Államok, Franciaország, Belgium és az ENSZ vezetői is, csak hogy a legfontosabbakat említsük. A fejlett országok, amelyeknek lehetőségük és kötelességük lett volna beavatkozni, nem hogy nem tettek semmit, de sokáig még a genocídium tényét is tagadták.

A ruandai népiirtás vizsgálatakor, amely a történelem folyamán a legrövidebb idő alatt a legtöbb áldozattal járó népiirtás volt, nem csak az áldozatok döbbenetes nagyságának feldolgozása vagy a gyilkosok rideg gépieségének megértése okoz problémát, hanem az események időbeli lehatárolása is. Ahogy az afrikai országok törzsi háborúinál gyakori, csak a polgárháború és a vérontás tényét lehet egyértelműen meghatározni, a szembenállás és a konfliktus kezdetét és végét szinte lehetetlen.

A hutu – tuszi ellentét történelmi előzményei

Ruanda területén a XV. századtól kezdve a földműveléssel foglalkozó hutuk voltak többségben és a nomád pásztorkodással foglalkozó tuszik alkották a kisebbséget. Ez a különbség, bár kezdetben még etnikai alapú volt, később, a gyakori keveredés miatt az

1. ÁBRA RUANDA HELYE AFRIKÁBAN

eltérés már csak társadalmi különbséget jelentett.¹ Az a hutu, aki állatokra tett szert, tuszivá vált, azokat a tuszikat pedig, akik valamilyen oknál fogva elvesztették megélhetésüket jelentő állataikat, onnantól hutuként tartották számon. A két társadalmi réteg között tehát volt átjárás. A tuszik azonban a kisebbségi lét ellenére társadalmilag magasabb szinten álltak és már a XV. századtól kezdve befolyással bírtak a hutuk felett. Ruanda uralkodói rétegét évszázadokon keresztül a tuszik adták, egészen a berlini konferencia 1885-ös lezárásáig, melynek értelmében az ország német gyarmattá vált.

A németek első világháborús veresége után a terület a belga Ruanda-Urundi gyarmat részévé vált. A belgák a gyarmati rendszer kiépítésekor rászorultak a helyi hatalmi elit segítségére, ugyanakkor sokkal inkább beavatkoztak a helyi ügyekbe, mint korábban a németek. A lakosság akkor 14%-át kitevő tuszikat felsőbbrendűnek ítélték meg, és a többségi hutu népességet az ő fennhatóságuk alá rendelték. Ez fokozta a már ekkor is meglévő társadalmi ellentéteket és a hutu–tuszi szembenállás miatt a két réteg ismét különböző etnikumú népcsoportként kezdte definiálni magát. A belga közigazgatás a hutukat és a tuszikat eltérő nemzetiségnek tekintette, és 1926-tól bevezették az ezt feltüntető személyigazolványt, végleg megszüntetve ezzel a két csoport közötti átjárhatóságot.² A társadalmi pozíciót innentől már nem a vagyoni helyzet, hanem a születés határozta meg, annak megfelelően, hogy valaki tuszi vagy hutu családba született. Annak ellenére, hogy a két népcsoport kulturálisan, vallásilag és nyelvre is azonos volt, a tuszik nem csak a közigazgatásban élveztek végig privilegizált helyzetüket, hanem az oktatás és a munkavállalás terén is.

A második világháború után Ruanda továbbra is belga közigazgatás alatt maradt, ugyanakkor a korábbihoz képest az ország lakossága nagyobb politikai szabadságot élvezett. Ebben az időben már a hutu többség öntudata is jelentősen erősödött. A hutuk megkezdték saját pártjaik megalapítását, amelyek egyenlő feltételeket, azonos lehetőségeket követeltek a társadalmon belül. Politikai kiáltványokat fogalmaztak és igyekeztek politikai értelemben felébreszteni a hutukat. A belga irányítás, részben mert felmérte, hogy nem lehet az ország lakosságának 85 %-val szemben, egy szűk kisebbségre támaszkodva hosszú távon fennmaradni, részben mert talán jogosnak ítélte a hutuk követeléseit, elismerte sérelmeiket, amelyeket egyébként az általuk kialakított politikai rendszer okozott, és igyekezett különböző kedvezményekkel, mint például a közigazgatásba, oktatásba való szélesebb körű bevonásukkal csillapítani a hutu indulatokat. A tuszik már az 1950-es években a belga gyarmati uralom felszámolását kezdték követelni, ez még inkább arra ösztönözte a hatóságokat, hogy a hutukat pártolják, mivel őket jóval könnyebb volt kordában tartani az öntudatosabb tuszikkal.

HUTUK ÉS TUSZIK

Ruanda népességének túlnyomó többségét a hutuk és tuszik alkotják 84 – 15 % arányban. A hutuk Ruanda és Burundi területén élő, bantu nyelvet beszélő és bantu eredetű etnikum, melynek népessége ma körülbelül 9,5 millió főre tehető. Mindkét országban a hutuk alkotják a többséget, azonban hagyományosan a tuszik alárendeltjeinek számítanak. A hutuk és tuszik kultúrája szinte teljesen összeolvadt, vallásilag sem különböznek. A tuszik átvették az eredetileg hutuk által beszélt bantu nyelvet, a hutuk pedig a tuszokra jellemző társadalmi berendezkedést, a klán rendszert. Az eredetileg hamita eredetű tuszik Ruandában és Burundiban is kisebbséget alkotnak 14, illetve 9%-os arányban, és hagyományosan ők adják mindkét ország vezető arisztokráciáját.

Megkezdtek a tuszi elöljárók lecserélését hutukra, amellyel már a tuszi kisebbséget is magukra haragították, és tovább éltezték a két szembenálló csoport önmeghatározásában nagy szerepet játszó feszültséget. Az ötvenes években a hutu-tuszi szembenállás már erőszakos cselekményekben is testet öltött. 1959-ben 20 ezer tuszit öltek meg és további 200 ezernek kellett a szomszédos Burundiba menekülnie egy, a tuszi elit ellen kitört hutu felkelés miatt.³ A Ruandában dúló, évtizedek óta újra és újra fellángoló polgárháború tulajdonképpen már ekkor elkezdődött.

Ruanda 1962-ben nyerte el függetlenségét, a gyarmati rendszer azonban semmilyen módon nem készítette fel az országot az önálló állami létre, tulajdonképpen csak a végzetes megosztottságot hagyta Ruandára. Az első választást már 1959-ben megtartották, amelyen a szavazatok többségét a Hutu Felszabadítási Mozgalom Pártja (PARMEHUTU) szerezte meg. Megválasztásuk után elindítottak egy olyan programot, amely a tuszik háttérbe szorítását és a hutu többség felemelését tűzte ki célul. A választásokkal lehetőség nyílt arra, hogy az évszázados hatalmi struktúra megváltozzon és a hutuk is részt vegyenek az irányításban. A függetlenség elnyerésének pillanatában a hutuk és tuszik közötti hatalommegosztás még nem valósult meg,⁴ így az önálló állam megalakulásakor már biztosra vehető volt az ellentétek későbbi éleződése, amelyet ezúttal már semmilyen gyarmati igazgatás nem tudott kordában tartani.

1962. július 1-jén Belgium garantálta Ruanda függetlenségét, ezzel a korábbi Ruanda-Urundi gyarmat két önálló államra, Ruandára és Burundira bomlott. Ruanda köztársasággá vált, a hatalmat pedig a korábban már megválasztott Hutu Egyenlőségi Mozgalom Pártja, a PARMEHUTU vette át. A csendes építkezésre azonban nem jutott idő, mivel 1963-ban tuszi gerillák, akik főleg, a korábban Burundiba üldözöttek közül kerültek ki, behatoltak az országba, amelyet a hutu kormány ellentámadása követett. Ez a konfliktus újabb 14 ezer ember életét követelte és csak a Tanzániában állomásozó brit tengerészgyalogosok közbeavatkozása vetett véget a hadmozdulatoknak. Ruanda első elnöke a hutu Gregorie Kayibanda (1962–73) lett, akit 1973-ban a szintén hutu Juvenal Habyarimana (1973–94) katonai puccsal távolított el.⁵ Habyarimana elnökségének kezdeti szakaszát viszonylagos gazdasági prosperitás jellemezte, azonban ez a fellendülés sem tudta csökkenteni a polgárháború fellángolásának veszélyét.

A Ruandában történeteket és a népiirtáshoz vezető eseményeket nem lehet anélkül vizsgálni, hogy ne vennénk figyelembe a szomszédos országokban történeteket, mivel a határok átjárhatósága miatt évtizedek óta nagy szerep jut a külföldi menekülteknek. Burundi lakossága is hutu többséggel rendelkezik, itt azonban évtizedeken keresztül tuszi kormányzat volt, ezért is menekült sok ruandai tuszi ide az 1959-es villongás után. A menekültek azonban itt sem találhattak nyugalmat, mivel Burundiban is voltak szórványos összecsapások a két etnikum között. A tuszi kormány élvezte a hadsereg támogatását, amely többször tisztogatást hajtott végre a hutuk között, 1972-ben egy hutu lázadás megtorlásaként pedig népiirtást hajtott végre a hutuk körében, melynek következtében közel 200 ezer ember meghalt. Ez a hutuk menekülthullámát váltotta ki, ezúttal Burundiból Ruanda felé. A két ország között így már a hetvenes évekre jelentős lakosságcsere ment végbe. A menekültek áradata és a spontán lakosságcsere azonban nem oldott meg semmit, csak a már amúgy is meglévő feszültséget szította. A tuszik elleni hutu lázadás 1988-ban folytatódott Burundiban, amelyet a tuszik által felügyelt hadsereg ismét leverte 20 ezer hutu legyilkolása árán, újabb menekültáradatot generálva ezzel a környező országok felé.⁶

A népirtás közvetlen előzményei

Ugandában szintén sok Ruandából menekült tuszi élt, köztük Paul Kagame is, Ruanda jelenlegi elnöke, aki 1986-ban megalapította a Ruandai Hazafias Frontot (RPF), melynek fegyveres szárnya később a Ruandai Hazafias Hadsereg (RPA) lett. Sok, korábban az ugandai hadseregben harcoló tuszi leszerelése után csatlakozott az RPA-hoz, amely megkezdte a felkészülést a hutu vezetésű Ruanda elleni támadásra. 1990-tól az RPA már több betörést hajtott végre Ugandából és felállítottak egy propaganda rádióállomást, amely Ruandába sugárzott adásokat, hogy ellensúlyozza a Habyarimana-kormányzat által működtetett hutu propaganda rádióadót, amely a tuszik ellen uszított és programok végrehajtására buzdította az embereket, mondván, hogy így tudják megelőzni, hogy a tuszik ismét rabszolgasorba taszítsák őket. A betöréseket a ruandai hadsereg francia és belga kapcsolataikat kihasználva visszaverte és tovább buzdították a lakosságot az ellenségeskedésre. Az erőszaknak az igazságszolgáltatás sem vetett gátat, mivel egy tuszi meggyilkolásáért általában semmilyen büntetésre nem kellett számítani az elkövetőnek. Az RPA betöréseivel polgárháború kezdődött, amely mindig különböző helyeken lángolt fel és gyakran együtt járt a tuszik módszeres kiirtásával. Habyarimana elnök végül 1990-ben rákényszerült, hogy beleegyezzen azokba a politikai reformokba, amelyek a tusziknak is kedveztek volna, ezek megvalósítását azonban folyamatosan elodázta.⁷

A felek nemzetközi nyomásra 1991 márciusában tárgyalóasztalhoz ültek, ahol tűzszünetet kötöttek és a többpártrendszer valamint a sajtószabadságot is engedélyező alkotmánymódosítást hajtottak végre. Több új párt jött létre és ezzel párhuzamosan folyamatosan erősödött a „Hutu Powernek”, hutu erőnek nevezett szélsőséges hutu eszmeáramlat, amely hamarosan párttá is alakult. A 90-es évek elején az országot már egyre nehezebb volt az ő megkerülésükkel irányítani. Az 1993-as választást a Hutu Power nyerte, míg az államfő továbbra is Habyarimana maradt, de már nem tudott a szélsőségesek nélkül irányítani. A kormányzat kettős nyelvezetet használt, a külföldieknek is szóló francia nyelvű beszédekben a megegyezés szükségességéről beszéltek, a helyieknek szóló kinyarwanda nyelvű beszédekben ugyanakkor továbbra is a tuszik ellen uszítottak.⁸

1993-ban a kormány népszámlálást tartott, melynek során mindenkinek be kellett vallania származását, ezt a tuszik tervszerű lemészárlása követte az ország északi részében, amely sokak szerint az 1994-es népirtás főpróbája volt.⁹

A nemzetközi közvetítők további nyomásgyakorlásának eredményeképpen 1993 augusztusában, Tanzániában megszületett az úgy nevezett arushai egyezmény. Az egyezmény szerint az elnök hatalma lényegesen csökkent volna és RPF (Ruandai Hazafias Front) tagokat is be kellett volna engednie kormányába és hadseregébe. Ígéretet tett arra, hogy 22 hónapon belül választásokat ír ki, a szerződés betartásának ellenőrzése végett pedig beengedi az ENSZ 2500 békefenntartóját Ruandába. Az egyezmény létrejöttét a hutu szélsőségesek, a Hutu Power teljes kudarcként élték meg, ezért elkezdtek szervezkedni egy esetleges hatalomátvétel érdekében. Listákat állítottak össze az általuk ellenségesnek tekintett tuszikról,¹⁰ akiknek nem kellett feltétlenül politikai szerepet betölteniük, elég volt, ha tanárok, fiatal értelmiségiek vagy csak ismertebb emberek voltak. A hutu szélsőségesek már jó ideje készülődtek a tuszik elleni leszámolásra, milíciákat szerveztek, fegyvereket osztogattak, és uszító gyűlöletbeszédeket sugároztak a rádióban.

Az egyezmény életképessége, amely a hol nyílt, hol burkolt polgárháború végét jelentette

volna, már közvetlenül aláírása után megkérdőjeleződött, miután Habyarimana államfő azt nyilvánosan csak „papírfecsninek” nevezte, sógora, Théoneste Bagosora tábornok, a későbbi népirtás egyik fő kitervelője, pedig azt nyilatkozta: „visszatérek, hogy megszervezzem az Apokalipszist”.¹¹

1994. április 6-án este az államfő egy tanzániai regionális csúcstalálkozóról visszatérő repülőgépét, fedélzetén Ruanda és Burundi elnökével közvetlenül a leszállás előtt két rakétatalálat érte. A gép még a levegőben felrobbant, és az elnöki palota gyepére zuhant. A merényletet senki sem élte túl. Az elnököt korábban figyelmeztették, hogy francia titkosszolgálati hírek alapján az életére törnek, de a merényletet senki sem tudta megakadályozni. A mai napig nem tisztázódott, hogy ki a felelős a gép lelövéséért. A hivatalos, hutu szélsőségesek által irányított média az RPF-t vádolta meg a merénylet végrehajtásával, Kagame szerint viszont a szélsőséges hutu milicisták lötték le túl mérsékeltnek tartott elnöküket, ürügyet adva ezzel a népirtás megkezdésére.

„Vágjátok ki a magas fákat!” – A népirtás

Az elnök gépének lelövése jel volt az öldöklés megkezdésére, így a baleset után Kigaliban azonnal elszabadult a pokol. A városban a katonaság rögtön elkezdett razzizálni, úttorlaszokat állított, mindenkit ellenőrzött és elkezdte begyűjteni a tuszikat. Egyértelmű volt, hogy az akciót előre megtervezték logisztikailag és ideológiailag, ezt bizonyította az is, hogy a rádió felszólított minden hutut, hogy álljanak bosszút elnökük haláláért a „csótányokon”, ahogyan a tuszikat nevezték. Emellett Ruanda 1993 januárja és 1994 áprilisa között körülbelül 500 ezer bozótvágó kést, úgy nevezett machetét importált, kétszer annyit, mint a korábbi években,¹² amelyeket addigra már kiosztottak a későbbi szabadcsapatok tagjai között, ezeket használták a gyilkoláshoz. A rádió kiadta a jelszót: „Vágjátok ki a magas fákat!” – ez azt jelentette, hogy megkezdődött a leszámolás. A népirtást nagyrészt két hutu milícia, az Interahamwe és az Impuzamugambi követte el körülbelül száz nap alatt. Ebben a három hónapban nagyjából félmillió tuszit és 300-500 ezer mérsékelt hutut gyilkoltak meg szervezett módon, többségüket a mészárlás első néhány hetében.

A hadsereg katonái az elnöki gép lelövése után a mérsékelt hutu Agathe Uwilingiyimana ügyvivő miniszterelnök asszonyt, aki rádión keresztül nyugalomra akarta felszólítani a lakosságot, családjával együtt saját házában meggyilkolták. Annak ellenére, hogy Uwilingiyimana házát ENSZ katonák védték, a hadsereg lefegyverezte őket, mivel kéksisakosoknak parancsuk volt arra, hogy nem lőhetnek. A katonák közül 5 ghanait elengedtek, 10 belga kéksisakost viszont kegyetlenül megkínóztak és kivégeztek. Ez sokkolta a belga és európai közvéleményt, a legtöbb ország hamarosan ki is vonta csapatait az országból, csak néhány önkéntes ENSZ katona maradt Romeo Dallaire kanadai tábornok vezetése alatt, akiknek azonban szintén megtiltották a rendteremtést és a fegyverhasználatot. A miniszterelnök asszony mellett agyonlőtték az alkotmánybíróság elnökét és a kormány négy miniszterét is, akik szintén mérsékelt hutuknak számítottak.

A szabadcsapatok „tisztogatása” a fővárosból kiindulva gyorsan kiterjedt az egész országra. A nemzetközi közösség ugyanakkor annak ellenére, hogy percre pontosan értesült arról, hogy mi megy végbe az országban, a beavatkozás helyett a teljes csapatkivonás mellett döntött. A legtöbb ország miután kimenekítette állampolgárait, bezárta követségét, de általában még a ruandai állampolgárságú, követségi dolgozók kimenekítéséről sem gondoskodtak. Ezzel

egy időben az RTLM rádió, amely végig a fő felbujtó maradt, már nem csak a tuszik, de az öldöklésben részt venni nem hajlandó hutuk ellen is uszított. Ahogy egy a gyilkolásokban részt vevő hutu visszaemlékezett: „Vagy részt vettél a mézárásban, vagy téged mézároltak le.”¹³ Sok embert tehát kényszerítettek arra, hogy beálljon a szabadcsapatokba, különben őt is megölték volna, illetve így esélyt kaphatott arra, hogy egy vegyes házasságban élő ember megmentse feleségét vagy férjét. A népirtás nemre, státuszra, korra való tekintet nélkül zajlott, ugyanúgy megölték gyerekeket és öregeket, mint néhány esetlegesen ellenállni próbáló férfit, a cél a tuszik teljes megsemmisítése volt. A legtöbb áldozatot sokszor saját szomszédja ölte meg otthonában, csak néhányaknak sikerült mocsarakban, erdőkben elbújniuk, de nagyon kevesen tudták így átvészelni a gyilkolás három hónapját.

A terror, melynek leggyakrabban használt fegyvere a bozótvágó kés vagy bunkósbot volt, szinte minden faluban szervezeten ment végbe. A csapatokban részt vevők reggelente általában 9 órakor gyűltek össze egy megbeszélte helyen, ami legtöbbször egy tér vagy sportpálya volt, megkapták az aznapra szóló utasítást, ami meghatározta, melyik területet vizsgálják át és sípszóra indult az öldöklés. Ez délután 4 órakor ugyancsak sípszóra ért véget. A gyilkolás mellett sokszor nemi erőszakot, kínzásokat is elkövettek a milíciák. A fosztogatás természetes volt.¹⁴ A mézárásban a legkülönbözőbb eszközöket vetették be, több helyen megtörtént, hogy a menekülő lakosságot iskolákba vagy templomokba terelték az épületet pedig rájuk gyűjtötték vagy Kivumu templomának esetében bulldózerekkel rombolták le. Akinek sikerült kimenekülniük, azokat szintén lemészárolták.¹⁵

Az ENSZ tagállamai sorozatosan elutasították a békefenntartást végző UNAMIR kérését a csapaterősítésre, nem kaptak több pénzt a szükséges műveleteikre, még az orvosi ellátásra sem. A teljes kivonás Dallaire tábornok határozott ellenállása miatt nem valósult meg, ugyanakkor csak néhány száz békefenntartó maradt az országban önként, saját felelősségére, a fegyverhasználatot tiltó paranccsal és kevés munícióval. Az ENSZ erőinek már áprilistól meg kellett küzdeniük azzal is, hogy a rádió ellenük is uszította a szabadcsapatokat, és ugyanúgy lőtték őket, mint a menekülő tuszikat.

Az ENSZ BT-ben nem sikerült elérni, hogy a békefenntartó misszió átalakuljon békét teremtő küldetéssé, ezt az ENSZ vezetése sem szorgalmazta megfelelő erővel, ugyanakkor ha megtette volna, a nyugati országok akkor sem adtak volna segítséget egy béketeremtő misszióhoz. A népirtás harmadik hónapjában a francia kormány csapatokat vetett be Ruanda nyugati részén, de ez csak a külföldi állampolgárok evakuálására volt képes, és többször előfordult, hogy még az általuk megszállt zónában is folytatódott a népirtás. Az Ugandából betörő tuszi Ruandai Hazafias Hadsereg katonái elől a hutu hadsereg és a népirtásra felbujtó közigazgatás a franciák által ellenőrzött zónába menekült, illetve ezen a zónán keresztül szabadon távozott az akkori Zairébe.¹⁶ Magukkal vitték a rádióállomás berendezéseit is, amely innen folytatta uszító adásai sugárzását. Több jól ismert hutu háborús bűnös tudott megszökni az RPF elől a franciák ellenőrzte övezeten keresztül, akik senkit nem tartóztattak fel és a menekülők közül meg sem próbálták kiszűrni a népirtás vezetőit. A hutu milicisták franciák általi fedezése arra vezethető vissza, hogy a franciák mindig is gyanakodva szemléltek az angol kulturális hagyományokkal rendelkező Ugandából betörő RPA-t (melynek vezetője Paul Kagame szintén szoros angolszász kapcsolatokkal rendelkezett), mert úgy érezték, hogy a francia nyelvű Ruandában ez a befolyásukat csökkenti.

1994 júliusában a Kagame vezette RPA bevonult a fővárosba, Kigaliba, mely a vérengzés kiindulópontja volt, és hamarosan elfoglalta az egész országot.

2. ÁBRA A KAGAME VEZETTE TUSZI RPF OFFENZÍVÁJÁNAK IRÁNYA

tagjai ugyancsak a menekülők között voltak, akik aztán bűnbándákba szerveződve ellenőrzésük alá vonták a menekülttáborokat, elkobozva az esetlegesen érkező segélyszállítmányokat a rászorulóktól, mindennaposá téve ezzel a menekültek terrorizálását. A tuszi hadsereg nem nyugodott bele, hogy a népirtó milíciák tagjai külföldre szöktek, ahonnan bármikor újra visszatérhetnek, ezért több rajtaütést hajtott végre a kelet-zairei menekülttáborokon. Sok onnan visszatérő embert is lemészároltak, illetve nehéztüzérséggel pusztították el Nyacyonga menekülttábort, több ezer ártatlan menekültet is megölve ezzel. A becslések szerint a tuszi büntetőakciók következtében újabb 60 ezer ember halt meg, köztük rengeteg civil.¹⁸

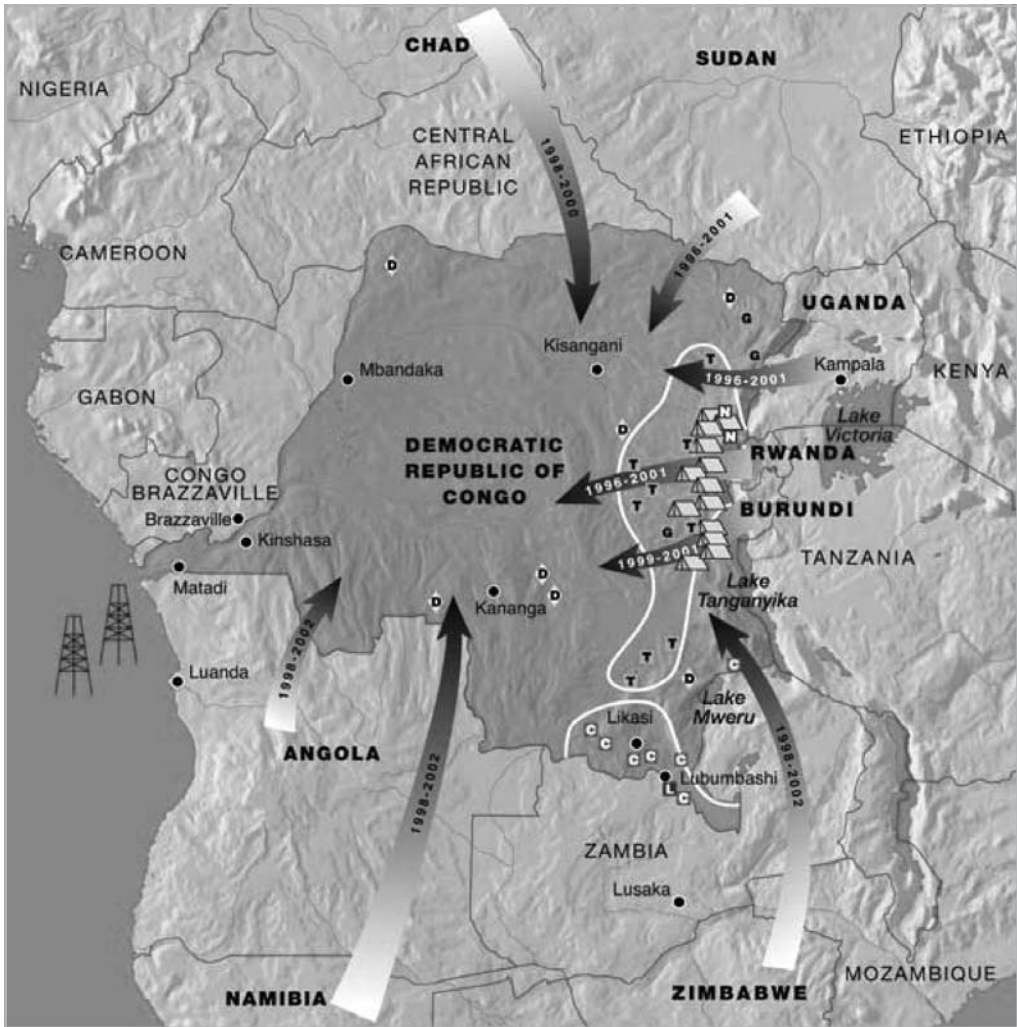
A ruandai események puskaporos hordóvá változtatták az amúgy sem stabil békéjű régiót. Az 1994 után következő első és második kongói háború kitérésében is szerepe volt a ruandai eseményeknek, arról nem beszélve, hogy a két millió hutu menekült, aki semmilyen megélhetést nem talált magának a százezres sátortáborokban, nagy tömegben állt be a Kongóban harcoló szabadcsapatokba. Szintén szerepet játszottak a ruandai események a burundi polgárháború alakulásában is, melynek során 1993 és 2006 között legkevesebb 300 ezer burundi állampolgárt gyilkoltak meg. Ruanda stabilitása rendkívüli mértékben függ a Kongó (korábban Zaire Köztársaság) keleti részén és Burundiban uralkodó állapotoktól, az országnak pedig a mai napig nagy gondot okoz, hogy a határ menti területeken még mindig sok százezer hazatérni vágyó ruandai hutu menekült él.

3. ÁBRA HUTU MENEKÜLTÁBOR TANZÁNIÁBAN

A káosz nem ér véget

A bevonuló RPA nyomában körülbelül 600 ezer tuszi tért vissza Ruandába, ugyanakkor az ország lakosságának körülbelül 10-15%-át, nagyjából 1 millió főt megöltek. 2 millió hutu menekült el a 10 millió lakosú Ruandából. Többségük Kelet-Zairébe, a mai Kongói Demokratikus Köztársaságba szökött, de sokan mentek Tanzániába, Burundi-ba és Ugandába is. Sok gyilkos is elmenekült, de többségükben civilek hagyták el az országot, és újabb 2 millió hutunak, bár az országon belül maradt, szintén el kellett hagynia otthonát.¹⁷ A hadsereg és a népirtó milíciák

4. ÁBRA A KORÁBBI ZAIRÉBEN (MA KONGÓI DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG) LÉTREJÖTT HUTU MENEKÜLTÁBOROK ELHELYEZKEDÉSE ÉS A MENEKÜLTÉK RÉSZVÉTELE A KÉSŐBBI KONGÓI HÁBORÚBAN

Miután a tuszi RPF átvette a kormányzást, Paul Kagame a hutu Pasteur Bizimungut helyezte az elnöki székbe. Bár kezdetben csak bábnak tekintették, de Bizimungu később már élesen kritizálta Kagame kormányának tevékenységét. Ekkor Kagame elmozdította posztjáról, és magát nevezte ki elnökké. Bizimungu alapított egy ellenzéki pártot, amit azonban a kormány betiltott és Bizimungut 2002-ben letartóztatták hazaárulásért. 15 év börtönre ítélték, de öt év múlva elnöki kegyelemmel szabadon bocsátották.¹⁹

Ruandát a mai napig Paul Kagame kormányozza. A sebek lassan gyógyulnak, a múlttal való szembenézés pedig igen nehéz alig több mint 15 éves távlatból. A bírósági eljárások még mindig nem folytak le, mivel az ország jogászainak nagy többsége szintén elpusztult a népirtásban, ezért először jogászokat kellett képezni. Százvezrek vannak továbbra is fogságban, akiknek még éveket kell várniuk arra, hogy ügyük tárgyalásra kerüljön. Az iskolákban a

múlt hibáiból okulva nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy a gyerekeket egymás elfogadására tanítsák függetlenül attól, hogy hutunak vagy tuszúnak születtek. A megosztottság azonban nem múlt el. Mindkét fél olyan sérelmeket szenvedett, akár a tisztogatás, akár a tisztogatás utáni „béketeremtés” alatt, amelyek miatt kibékíthetetlennek tűnik az ellentét. Újra és újra felcsapnak az egymás elleni indulatok, az országot pedig továbbra is csak külső segítséggel lehet megóvni az újabb tragédiától.

A nyugati világ felelőssége a ruandai népirtásban

A népirtás terve már jóval kezdete előtt az ENSZ tudomására jutott, ami bizonyíték arra, hogy előre megtervezték. Az ENSZ helyi alkalmazottai és az ott állomásozó békefenntartók egyértelműen jelezték, hogy mi készül. Fekete-Afrika egy alig ismert országának békéje azonban – különösen a Balkán-háborúval egy időben, mely a nyugati döntéshozók és a világ közvéleményének figyelmét akkoriban teljesen lekötötte – senkit nem érdekelt azok közül, akik beavatkozhattak volna, különösen mivel ezt sem komolyabb geopolitikai, sem gazdasági érdekeik nem kívánták. A nagyhatalmakat tehát nem érték váratlanul a történetek és pontosan tudták mi zajlik Ruandában. Emiatt az egyik legfontosabb céljuk az volt, hogy ne kelljen elismerniük, hogy valójában népirtás, genocídium zajlik, mert a Népipirtás Elleni Egyezmény I. cikkelye kötelezte volna őket a beavatkozásra.²⁰

A ruandaihoz hasonló katasztrófa bekövetkezte után általában a befolyásos országok első reakciója az, hogy a közvélemény előtt az ENSZ-t hibáztatják tehetetlenségéért és azért, hogy nem akadályozta meg a katasztrófát. Különösen igaz ez az afrikai konfliktusokra, melyeknek hátterét a közvélemény általában kevésbé ismeri. Ez történt korábban a szintén nagy áldozatokkal járó szomáliai polgárháború vagy később a darfúri konfliktus esetében is.²¹ Ez a kétszínű viselkedés jellemezte a nagyhatalmakat a ruandai események kapcsán is, annak ellenére, hogy az ENSZ csak a tagországok felajánlásaiból tud működni, tehát sok ország az ENSZ-re hárította a felelősséget azért, hogy ő maga nem adta meg számára az ehhez szükséges támogatást. Ilyen volt például az Egyesült Államok, mely ekkor már rekord összeggel tartozott a világszervezetnek, de 1992-es szomáliai kudarca után, amikor 18 embert vesztett el egy katonai akció során, hallani sem akart több afrikai szerepvállalásról. Hogy a közvélemény beavatkozást sürgető nyomása ne nehezeden a döntéshozók vállára, és egyezmények ne kötelezzék őket, hónapokig nem ismerték el, hogy Ruandában genocídium folyik. Az ENSZ Biztonsági Tanácsában ameddig lehetett, húzták a vitát a népirtás szó használatáról. A tanács csak május 26-án,²² hét héttel a genocídium kezdete után mondta ki, ami kezdettől fogva nyilvánvaló volt. Az akkori amerikai külügyminiszter, Warren Christopher egészen június 10-ig megtiltotta hivatalnokainak a népirtás szó használatát. Csak ezután tette azt a cinikus kijelentést, miszerint „Ha bármiféle mágikus hatása van annak, hogy népirtásnak nevezzük, nem habozok így hívni.” Ugyanakkor mikor ezt már nem lehetett tagadni, még akkor is csak „népipirtásra utaló” cselekményeket („acts of genocide”) emlegettek az amerikai külügyminisztériumban.²³

Az amerikai vezetés és a Biztonsági Tanács többi tagja azonban elérte tulajdonképpeni célját, hiszen amikor már kelleltlenül elhatározták volna a beavatkozást, a harcok hevessége kezdett alábbhagyni. Ennek ára közel egymillió ember halála volt.

2008-ban bemutatták a közvéleménynek azt a ruandai kormány megbízásából készült

ötszáz oldalas jelentést, amely azzal vádolja a francia kormányt, hogy szerepük volt a hutu milíciák kiképzésében, valamint politikai, katonai, diplomáciai és logisztikai segítséget is nyújtottak nekik. A jelentés felelősként nevezi meg Francois Mitterrand volt államfőt és Edouard Balladur volt miniszterelnököt is, valamint 31 másik katonát és politikust. A francia kormány korábban minden felelősséget elhárított magától, és Bernard Kouchner külügyminiszter tagadta országa részvételét a népiirtásban, ugyanakkor azt elismerte, hogy követtek el politikai hibákat. Az álláspontok sokáig nem közeledtek, holott 2007-ben a *Le Monde* bizonyítékok alapján nyilvánosságra hozta, hogy a francia kormánynak már 1990-től tudomása volt arról, hogy népiirtás készül Ruandában, de továbbra is a szélsőséges hutu rezsimet támogatta, hogy ellensúlyozza a térségben az angol befolyást.²⁴ A francia vezetés még 1994 nyarán is a hutukkal rokonszenvezett, és sok ezer gyilkos, illetve a mészárlások megtervezői a francia zónán keresztül távoztak az országból, mivel a kormánynak még akkor is fontosabb volt, hogy az angol befolyást erősítő tuszikkal szemben megmaradjon egy megfélemlően erős hutu ellenpólus.²⁵ A korábbi francia kormány felelősségét csak 2009. február 25-én ismerte el részlegesen Sarkozy francia elnök Ruandában, amikor arról beszélt, hogy Párizs 1994-ben súlyos hibát követett el azzal, hogy tévesen ítélte meg a kialakult helyzetet és nem jól mérte fel a népiirtás méreteit.²⁶

Zárszó

Összefoglalásképpen tehát elmondhatjuk, hogy a ruandai hutu és tuszi szélsőségesek magától értetődő bűnei mellett a nyugati világnak is súlyos felelőssége van közel egymillió ruandai tuszi és mérsékelt hutu lemészárlásában. Az egykori belga adminisztráció népességet megosztó igazgatása, valamint a korábbi gyarmat hirtelen, az önálló államiságra való felkészítés nélküli elhagyása mellett, a francia kormány saját stratégiai érdekei miatt a szélsőséges hutukat feltétel nélküli fegyverrel és kiképzéssel való támogatása, valamint az ENSZ és az Egyesült Államok halogató taktikája miatt a nyugati világ is közrejátszott a XX. század egyik legnagyobb népiirtásában. Nyilvánvaló, hogy a világ azon országainak, amelyeknek lehetőségük van egy ilyen népiirtás megakadályozására, morális kötelessége a közbelépés. Ugyanakkor érdemes elgondolkodni azon is, hogy azok az egykori gyarmattartók, melyek jelenlegi gazdagságuk tetemes részét köszönhetik annak, hogy évszázadokon keresztül minden megszorítás nélkül foszthattak ki egy kontinensnyi területet – akár nyersanyag, akár emberanyag (rabszolgák) tekintetében –, azoknak kötelessége lett volna figyelni Afrikára akkor is, amikor a cél épp nem a haszon- vagy gyarmatszerzés volt, hanem százezrek életének megmentése. Ez alól a kötelesség alól pedig az sem menthette fel őket, hogy Ruanda lakói szegények és feketék.

BIBLIOGRÁFIA

- CLA *The World Factbook, Rwanda*. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html>, 2010.
- DEZSŐ ANDRÁS: *Ruanda*. <http://konfliktus.index.hu/ruanda.html>, 2010.
- History of Rwanda*. <http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=ad24>, 2010.
- HATZFELD, JEAN: *A bozótívágó kések évszaka, a ruandai gyilkosok vallanak*. Budapest, 2006, Ulpus-ház Kiadó.

- Kongói Demokratikus Köztársaság* – RDC (ex-Zaire). <http://konfliktus.index.hu/kongo.html>, 2010.
- POLMAN, LINDA: *Nem tettünk semmit: miért nem derül ki az igazság, mikor az ENSZ bevonul*. Budapest, 2006, Magyar Narancs – Atheneum Kiadó.
- Népirtás Ruandában. In *Múlt-kor*. http://www.lemontree.hu/egyebkep/linkkep/history/tortenetek/xx_szazad/059_ruanda.htm, 2010.
- Párizszámíthatott a ruandai népirtásra*. 2007. július 2. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20070702-le-monde-a-francia-kormany-tudta-hogy-nepirtasra-keszulnek-ruandaban.html>, 2010.
- Ruanda – A népirtás. In *Háborús bűnök*. Budapest, 2002, Zrínyi Kiadó.
- Ruanda Párizst is vádolja a népirtással kapcsolatban*. 2008. augusztus 6. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20080805-ruanda-parizst-vadolja-a-nepirtasert.html>, 2010.
- Ruanda történelme*. http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruanda_t%C3%B6rt%C3%A9nelme, 2010.
- Ruandai népirtás*. http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruandai_n%C3%A9pirt%C3%A1s, 2010.
- SARKOZY: *Franciaország hibázott a ruandai népirtás idején*. <http://index.hu/kulfold/hirek/2010/02/25/sarkozy-franciaorszag-hibazott-a-ruandai-nepirtas-idejen/?rnd=989>, 2010.
- T. HORVÁTH ATTILA: Purgatórium és népakarat: a ruandai megbékélési törekvések mérlege. *Külgügyi Szemle*, 2008/4.
- T. HORVÁTH ATTILA: *Ruanda '94: egy krízis történelmi háttere*. 2004/2. <http://www.freeweb.hu/kul-vilag/2004/02/thorvath.pdf>, 2010.

HIVATKOZOTT KÉPEK ÉS TÉRKÉPEK

1. ábra: Ruanda térképe, <http://www.yallahafira.com/countries/rwanda/rwanda.htm>, 2010.
2. ábra: A Kagame vezette tuszi RPF offenzívájának iránya, http://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=Fájl:RPF_Buergerkrieg_Ruanda_1994.jpg&filetimestamp=20080224233138, 2010.
3. ábra: Menekülttábor Tanzániában, http://www.afrol.com/images/release_photos/refugee_camp_unhcr_big.jpg, 2010.
4. ábra: A korábbi Zaireben létrejött hutu menekülttáborok elhelyezkedése és a menekültek részvétele a későbbi kongói háborúban, <http://www.newint.org/issue367/pics/congomap.jpg>, 2010.

JEGYZETEK

- ¹ CIA The World Factbook, Rwanda. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html>, 2010.
- ² Népirtás Ruandában. In *Múlt-kor*. http://www.lemontree.hu/egyebkep/linkkep/history/tortenetek/xx_szazad/059_ruanda.htm, 2010.
- ³ Uo.
- ⁴ History of Rwanda. <http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?historyid=ad24>, 2010.
- ⁵ Ruanda történelme. http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruanda_t%C3%B6rt%C3%A9nelme, 2010.
- ⁶ Uo.
- ⁷ Népirtás Ruandában. In *Múlt-kor*. http://www.lemontree.hu/egyebkep/linkkep/history/tortenetek/xx_szazad/059_ruanda.htm, 2010.
- ⁸ T. Horváth Attila: *Ruanda '94: egy krízis történelmi háttere*. 2004/2. <http://www.freeweb.hu/kul-vilag/2004/02/thorvath.pdf>, 2010. 17–18.

- ⁹ Ruanda – A népirtás. In Háborús bűnök. Budapest, 2002, Zrínyi Kiadó. 359.
- ¹⁰ T. Horváth Attila: Purgatórium és népakarat: a ruandai megbékélési törekvések mérlege. *Külügyi Szemle*, 2008/4. 141.
- ¹¹ T. Horváth Attila: Ruanda '94: egy krízis történelmi háttere. 2004/2. <http://www.freeweb.hu/kul-vilag/2004/02/thorvath.pdf>, 2010. 18.
- ¹² Ruandai népirtás. http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruandai_n%C3%A9pirt%C3%A1s, 2010.
- ¹³ Hatzfeld, Jean: A bozótvgó kések évszaka, a ruandai gyilkosok vallanak. Budapest, 2006, Ulpius-ház Kiadó. Kongói Demokratikus Köztársaság – RDC (ex-Zaire). <http://konfliktus.index.hu/kongo.html>, 2010. 148.
- ¹⁴ Uo. 51.
- ¹⁵ Ruandai népirtás. http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruandai_n%C3%A9pirt%C3%A1s, 2010.
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ T. Horváth Attila: Purgatórium és népakarat: a ruandai megbékélési törekvések mérlege. *Külügyi Szemle*, 2008/4. 142.
- ¹⁸ Ruandai népirtás. http://hu.wikipedia.org/wiki/Ruandai_n%C3%A9pirt%C3%A1s, 2010.
- ¹⁹ Uo.
- ²⁰ Ruanda – A népirtás. In Háborús bűnök. Budapest, 2002, Zrínyi Kiadó. 361.
- ²¹ Polman, Linda: Nem tettünk semmit: miért nem derül ki az igazság, mikor az ENSZ bevonul. Budapest, 2006, Magyar Narancs – Atheneum Kiadó. 47.
- ²² Ruanda – A népirtás. In Háborús bűnök. Budapest, 2002, Zrínyi Kiadó. 361.
- ²³ Népirtás Ruandában. In Múlt-kor. http://www.lemontree.hu/egyebkep/linkkep/history/tortenetek/xx_szazad/059_ruanda.htm, 2010.
- ²⁴ Párizs számíthatott a ruandai népirtásra. 2007. július 2. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20070702-le-monde-a-francia-kormany-tudta-hogy-nepirtasra-keszulnek-ruandaban.html>, 2010.
- ²⁵ Ruanda Párizst is vádolja a népirtással kapcsolatban. 2008. augusztus 6. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20080805-ruanda-parizst-vadolja-a-nepirtasert.html>, 2010.
- ²⁶ Sarkozy: Franciaország hibázott a ruandai népirtás idején. http://index.hu/kulfold/hirek/2010/02/25/sarkozy_francaorszag_hibazott_a_ruandai_nepirtas_idejen?rnd=989, 2010.

KOMÁROMI CSABA

Magyarok a fekete földrészen

Afrikát joggal nevezik a „fekete kontinens”-nek. A lakosság, főként a Szaharától délre fekvő területeken többnyire fekete bőrű őslakosokból áll. Ezen területek megismerése az európaiak – főként a portugálok – részéről a XV. században kezdődött, és átnyúlt egészen a XVI. század első felébe, noha egészen a „világ újrafelosztásáig” (XIX. század második fele) szinte teljesen ismeretlen volt az európai emberek előtt, leszámítva egy-két kutatót, vagy utazót. Közöttük magyarok is voltak. Az ő munkásságuknak és emléküiknek szentelem most ezt az írást.

Afrika megismerésének lépcsői

Az újkorig Afrika jószerével teljesen ismeretlen volt az európaiak számára, különösen a belső területek. Leszámítva az ókori föníciai, görög-makedón, majd később római uralmat,